

روش ارجاع‌دهی ابن شهر آشوب در کتاب مناقب

وحید عیسوند براتی^۱

منظور از ارجاع‌دهی در این نوشتار، مشخص کردن منابع نقل حدیث و یا منابعی است که حدیثی مشابه با حدیث نقل شده را آورده باشند. ارجاع‌دهی توسط مؤلف کتاب صورت می‌گیرد.

ابن شهر آشوب از عالمان شیعه در قرن ششم و صاحب تألیفات متعددی مانند «معالم العلماء»، «متشابه القرآن و مختلفه»، «مثالب النواصب» و «مناقب آل ابی طالب (ع)» است.

وی در کتاب مناقب، هنگام نقل از منابع، روش‌های مختلفی را به کار می‌گیرد که هر یک از آنها معنای خاصی را به مخاطب منتقل می‌کند. آشنایی با روش ارجاع ابن شهر آشوب می‌تواند، مقصود وی را برای خواننده آشکار سازد. در نوشتار پیش رو، روش ارجاع دادن در «ابتدا و انتهای حدیث» بررسی می‌شود.

۱. ارجاع به مصدر یا راوی در ابتدای حدیث

احادیث با شیوه‌های مختلفی در کتاب مناقب نقل شده است:

- گاهی در ابتدای حدیث به منبع نقل آن اشاره می‌شود.
- گاهی فقط نام راوی در آغاز حدیث می‌آید.^۲
- در موارد بسیاری، افزون بر ذکر نام منبع در ابتدای حدیث، به منابع دیگری در انتهای حدیث ارجاع داده می‌شود.

بررسی نمونه‌ها نشان می‌دهد که گویا در این روش‌های مختلف، مؤلف به تشابه لفظی و محتوایی احادیث با مصدر اصلی و یا مصادر دیگر توجه داشته است. مثلاً اگر تنها در ابتدای حدیث به منبع اشاره شود، حاکی از آن است که روایت مرحوم ابن شهر آشوب با آنچه که در مصدر اصلی آمده، به‌طور کامل مطابقت دارد؛^۳ به عنوان نمونه:

۱. دانش‌پژوه مؤسسه میراث کتاب و سنت.

۲. مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۱۷۷.

۳. برای مثال‌های بیشتر به مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۲۳۵ و ج ۲، ص ۳۵۱ و ج ۳، ص ۳۵ و ج ۳، ص ۱۴۶ مراجعه کنید.

وَفِي مُسْلِمٍ عَنِ جَابِرٍ، أَنَّ أُمَّ مَالِكٍ كَانَتْ تَهْدِي إِلَى النَّبِيِّ فِي عَكَّةٍ لَهَا سَمْنًا فَيَأْتِيهَا بَنُوها فَيَسْأَلُونَ الْأَدَمَ وَ لَيْسَ عِنْدَهُمْ شَيْءٌ فَتَعْمِدُ إِلَى الْأَدَمِ كَانَتْ تَهْدِي فِيهِ لِلنَّبِيِّ فَتَجِدُ فِيهَا سَمْنًا فَمَا زَالَ تُقِيمُ لَهَا أَدَمَ بَيْتِهَا حَتَّى عَصَرْتَهُ فَآتَتْ النَّبِيَّ فَقَالَ: عَصَرْتَهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: لَوْ تَرَ كَيْتَهَا مَا زَالَ مُقِيًّا.^٤

در صحیح مسلم از جابر نقل شده است: امّ مالکة مشک روغنی داشت که از آن برای رسول خدا روغن می برد و زمانی که فرزندان امّ مالک گرسنه بودند از آن روغن می خوردند و ظرف همچنان دارای روغن بود تا اینکه امّ مالکة ظرف را فشار داد تا تمام محتویات آن خالی شود. هنگامی نزد پیامبر رسید، پیامبر از او پرسید: آیا ظرف را فشار داده ای؟ گفت: بله. پیامبر فرمود: اگر چنین نمی کردی روغن آن برای همیشه باقی بود.

با مقایسه روایت در مصدر اصلی یعنی کتاب صحیح مسلم، روشن می شود که نقل ابن شهر آشوب نه تنها در محتوا با نقل مسلم نیشابوری مشابه است، بلکه در الفاظ نیز مطابقت دارند.^٥

٢. ارجاع به مصدر در انتهای حدیث

اگر افزون بر ذکر نام منبع در ابتدای حدیث، به منابع دیگری در انتهای حدیث نیز ارجاع داده شود، به این معناست که مؤلف درصدد معرفی منابعی است که حدیث مورد نظر را با تشابه محتوایی آورده اند؛ به عنوان نمونه:

عَلَّلَ الشَّرَائِعَ عَنِ الْقَمِي الْقَزْوِينِي، سُئِلَ الْبَاقِرُ عَنِ عِلَّةِ حُسْنِ الْخَلْقِ وَ سَوْئِهِ؟ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ حَوْرَاءَ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَى آدَمَ فَرَوَّجَهَا مِنْ أَحَدِ بَنِيهِ وَ تَزَوَّجَ الْآخَرَ إِلَى الْجَانِّ فَوَلَدَتَا جَمِيعًا فَمَا كَانَ لِلنَّاسِ جَمَالٌ وَ حُسْنُ الْخَلْقِ فَهُوَ مِنَ الْحَوْرَاءِ وَ مَا كَانَ فِيهِمْ مِنْ سَوْءِ خَلْقٍ فَمِنْ بَنَاتِ الْجَانِّ. وَ أَنْكَرَ أَنْ يَكُونَ بَنُوهُ مِنْ بَنَاتِهِ. رَوَاهُ ابْنُ بَابُوَيْهٍ فِي الْمُتَعَبِّ.^٦

٤. مناقب آل ابی طالب، ج ١، ص ١٣٩.

٥. ن. ک. صحیح مسلم، ج ٤، ص ١٧٨٤.

٦. مناقب آل ابی طالب، ج ٤، ص ٢٢٤.

از امام باقر علیه السلام درباره حُسن خلق و سوء خلق سؤال شد؛ امام علیه السلام فرمودند: خداوند حوریه‌ای بهشتی را به سوی حضرت آدم فرستاد و به ازدواج یکی از پسران آدم درآورد و پسر دیگر آدم با زنی از طایفه جن ازدواج کرد و هر دو صاحب فرزند شدند. هرچه زیبایی و کمال و خوش‌خویی است از نسل آن زن بهشتی است و هر بدخویی از آن دختر جنی است. آن‌گاه امام علیه السلام ازدواج پسران و دختران حضرت آدم را با همدیگر انکار نمود.

با رجوع به منبعی که در «انتهای حدیث» بدان استناد شده درمی‌یابیم که روایت موجود در این منبع، با روایت برگرفته از مصدری که در صدر حدیث آمده، فقط تشابه محتوایی داشته و الفاظ آن متفاوت است.^۷ متن «المقنع» چنین است:

انَّ الله تبارك و تعالی انزل علی آدم حوراء من الجنة فانكحها بعض ولده و انكح ابناً له آخر ابنة الجنّ فما كان فی الناس من جمال (او حسن خلق) فهو من الحوراء و ما كان فیهم من سوء خلق او غضب فمن الجنّ.^۸

نتیجه

اگر ارجاعات مرحوم ابن شهر آشوب در ابتدای حدیث باشد، متن نقل شده با متن مصدر اصلی در الفاظ و محتوا مشابه و مطابقند؛ ولی اگر ارجاعات، در انتهای حدیث باشد، حدیث ابن شهر آشوب تنها در محتوا با حدیث مصدر مذکور در پایان متن مشابه است و در الفاظ متفاوتند.

کتاب‌نامه

۱. صحیح مسلم، مسلم بن حجاج نیشابوری، تحقیق محمد فؤاد عبد الباقی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۲. المقنع، محمد بن علی ابن بابویه، تحقیق مؤسسه امام هادی علیه السلام، قم، مؤسسه امام هادی علیه السلام، ۱۴۱۵ق.
۳. مناقب آل ابی طالب، محمد بن علی ابن شهر آشوب مازندرانی، قم، نشر علامه، ۱۳۷۹ق.

۷. برای مثال‌های بیشتر به مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۲۳۲ و ج ۳، ص ۳۲۲ و ج ۳، ص ۲۹۶.

۸. المقنع، ج ۱، ص ۳۰۱.

حادثه فیضیه در نوروز ۱۳۴۲ خورشیدی

مرحوم آیت الله سید عبد الرسول شریعتمداری جهرمی
به کوشش: سید حسن فاطمی (موحد)^۱

رژیم شاهنشاهی اصول شش‌گانه‌ای را جهت اصلاحات اقتصادی و اجتماعی در تاریخ ۶ بهمن ۱۳۴۱ با رأی‌گیری از مردم به تصویب رساند و آن را «انقلاب سفید» نامید. روحانیون که محتوای این اصول را مغایر با احکام اسلامی و رفراندوم را ساختگی می‌دانستند، به شدت با آن مخالفت کردند. امام خمینی نوروز ۱۳۴۲ خورشیدی را به دلیل در نظر نگرفتن احکام اسلامی از سوی رژیم، عزای عمومی اعلام کرد.

در نوروز ۱۳۴۲ در حالی که طلاب و مردم در مدرسه فیضیه مشغول عزاداری در سال‌روز شهادت امام صادق علیه السلام بودند، عمال رژیم با یورش به عزاداران، آنها را مورد ضرب و جرح قرار دادند و به مدرسه و اموال طلاب نیز آسیب زدند. جرقه انقلاب اسلامی در این روز زده شد و نقطه عطفی در تاریخ ایران گشت.

مرحوم آیت الله سید عبد الرسول شریعتمداری جهرمی (۱۳۰۸ - ۱۳۹۰ ش) از دانش‌آموختگان حوزه‌های علمیه جهرم، شیراز، قم و نجف اشرف بود. او از شاگردان حضرات آیت الله بروجردی، امام خمینی، علامه طباطبایی، آیت الله محقق داماد، شهید مطهری، شهید صدوقی، آیت الله گلپایگانی و برخی دیگر از بزرگان حوزه بود.

آیت الله شریعتمداری حدود سال ۱۳۷۸ ش دفتر خود را در اختیارم قرار داد تا با تصویب‌برداری از نوشته‌های ایشان، آن در جای مناسب چاپ کنم. دو نوشته ایشان با عنوان‌های «القضاء» و «الصلاة فی اللباس المشکوک» که هر دو تقریرات درس آیت الله العظمی آقا حسین بروجردی است، پیش از این به چاپ رسید.^۲

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی اراک.

۲. ن. کذ شکوه فقاقت، یادنامه مرحوم آیت الله حاج آقا حسین بروجردی، تهیه و نشر: قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش، ص ۵۹ - ۱۲۵.